

FELDMÁR ANDRÁS

CREDO

Feldmár András: *Credo*
© Feldmár András, 2017

A *Feldmár András beszélgetése R. D. Lainggel* című fejezetet Robert Mullan hozzájárulásával közöljük.
Fordította © Emese Mayhew, 2017

Francis Huxley: *Sámánizmus, gyógyítás és R. D. Laing*
Fordította © Garamvölgyi Andrea, 2017

Szerkesztette: Szörnyi Krisztina

Borító: Lobotworks

HVG Könyvek
Kiadóvezető: Budaházy Árpád
Felelős szerkesztő: Tanács Eszter

ISBN 978-963-304-436-0

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos reprodukálni, adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy eszközzel – elektronikus, fényképeseti úton vagy más módon – a kiadó engedélye nélkül közölni.

Kiadja a HVG Kiadó Zrt., Budapest, 2017
Felelős kiadó: Szauer Péter

www.hvgkonyvek.hu

Nyomdai előkészítés: typoslave [Pais Andrea]
Nyomás: Reálszisztéma Dabasi Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Vágó Magdolna vezérigazgató

R. D. Laing emlékére

*Itt azonban nem elhanyagolásról vagy gondatlanságról van szó,
hiszen a figyelem egyetlen formája sem állbatja ki az összehasonlítást
a játszó gyermek odafigyelésével, hanem a használat egy új formájáról,
melyet a gyermekek és a filozófusok tanítanak az emberiségnek.¹*

Giorgio Agamben

*A kockáztatás készít fel minket az élet kockázataira.
Ezen múlik minden élvezetünk. Még ha megszervezek
és már előre látok is valami gyönyörűséget, az, hogy valóban
élvezhetem-e, kockázatos. Abol van idő, ott van kockázat.
Meggballatsz, mielőtt a következő oldalt elolvassád.²*

John Fowles

Tartalom

BEVEZETÉS	11
SZAKADÁSOK	25
Első szakadás	29
<i>Apám</i>	30
Második szakadás	33
<i>Igaz Irén</i>	34
Harmadik szakadás	35
<i>Anyám</i>	36
Negyedik szakadás	39
Ötödik szakadás	42
Hatodik szakadás	43
Hetedik szakadás	45
<i>Laing</i>	46
EREDET	57
NAPLÓJEGYZETEK (1974–75., London)	63
FELDMÁR ANDRÁS BESZÉLGETÉSE	
R. D. LAINGGEL	195
A szeretetről	197
A terápjáról	200

A formákról	206
A transzformációkról	210
A hazugságról	216
A változásról	223
FRANCIS HUXLEY: Sámánizmus, gyógyítás és R. D. Laing	233
MESE ÉS VALÓSÁG	263
Jegyzetek	307
Ajánlott irodalom	309
Név- és tárgymutató	325

Bevezetés

1984-ben Ronnie, azaz Ronald D. Laing, Francis Huxley és Leon Redler Londonból, David Bakan, Mildred, a felesége és munkatársa pedig Torontóból átjöttek a Cortes-szigetre. Ötnapos workshopot tartottunk több mint negyven embernek, *Fájdalom, szenvedés és a gyógyulás lehetősége* címmel. Az volt az első alkalom az életemben, amikor önállóan szerveztem ilyen nagy projektet, és itt vált bizonyossá, hogy meg tudom csinálni. Új világot fedeztem fel magamnak, és nem hagytam ott a fogamat. Összeszedtem az embereket, mindenki ott volt, minden működött, mindent ki tudtam fizetni, és még kerestem is az egészen. Az azóta elmúlt több mint harminc évben sok projektet összehoztam, de ez volt a jégtörő hajó.

Más szempontból is nagy jelentőséggel bírt ez a workshop az életemben. A workshop vezetői, akiket összeverbuváltam, erősen megosztottak voltak: az egyik oldalon a két Bakan, mélyen hívő zsidók, Huxley és Laing a másikon, pogányok, Redler és én középben, habár mi is zsidó származásúak voltunk. Váratlanul megjelent, ki tudja honnan, David Abram is, aki akkoriban vagabund volt, és bűvész, nem csak filozófus. Nagyon vicces volt, eltüntetett és elővarázsolt pénzérmekeket, egyet még az én kezemen is áttolt. A bűvészkedésével megneveltette mindkét tábor, és ez sokat segített a nyomasztó légkörben. A zsidók és a pogányok között szikrázott az ellenségesség. Azzal kezdődött, hogy Huxley elmesélte,

hogy miután meghalt az apja, egy évig sötét szomorúság ült rajta, egészen addig, amíg egy szép napon felnézett az égre, ahol hét hollót látott. Éppen hetet, három egy irányba, négy pedig keresztbe repült, és ő azonnal tudta, érezte, hogy vége a gyásznak. Ez volt a jel, és ettől nagyon megkönnyebbült. Mildred Bakan erre felcsattant, hogy ez csak pszichotikus védekezés, babona, és hogy egy szülő halála miatt érzett gyászt nem lehet csak úgy befejezni, ő maga élete végéig fogja hiányolni az anyját. Huxley nagyon dühös lett, kikérte magának azzal, hogy Mildred soha nem lesz az ő pszichoterapeutája, és tartsa meg magának a véleményét. Ettől fogva ők nem is beszéltek egymással. Huxley szitkozódott, hogy a zsidók nem szeretik a természetet, David Bakan meg félrevont engem, hogy nagyon vigyázzak, mert Laing és Huxley antiszemiták, megesznek reggelire. Miért vagyok velük annyira jóban, hát nem látom, hogy mennyire veszélyesek? Növekedett a feszültség. Stílusbeli, hitbeli, filozófiai és etikai konfliktus vibrált a levegőben. Bakan egyáltalán nem bízott sem Huxleyban, sem Laingben, etikátlannak tartotta őket, mert úgy beszéltek, úgy gondolkodtak, hogy a fáknban, a madarakban, a levegőben, az egész természetben ott rejtőzik az Isten, az istenek. Bakanék zsidó hite és etikája szerint csak Isten létezik, az ő Istenük. Úgy vélték, a náci is azzal kezdtek, hogy Isten mindenben benne van, és ettől a természetimádattól rettegetek. Van valami etikus az egyistenhitben, és valami etikátlan abban, ha az istenek mindenben benne vannak? Számomra izgalmas és felszabadító volt ez a teljesen nyílt ellenségeskedés. Nem kellett félteni egyik felet sem, tanultam tőlük, gyakoroltam velük, hogyan kell őszintének és spontánnak lenni, még akkor is, ha nem kellemes. A feszültséget persze mindenki érezte, és voltak ott olyan emberek is, akik

féltek, mert a helyzet emlékeztette őket arra, milyen rossz volt, amikor a szüleik veszekedtek. Az én barátságom nem sérült sem Huxley-vel, sem Lainggel, sem Bakanékkal. Mintha nekem az lenne a dolgom, hogy áthidaljak távolságokat, összekössek egymással ellenséges, ellenszenves világokat. Mindkét világgal tudtam barátkozni ott a szigeten is, ez a talentum valahogy bennem van. Közvetítő vagyok, középen helyezkedem el a tradicionális zsidó etika és a pogány, kelta barbarizmus között, mint anyám és apám között. A szüleim elváltak, apám Pesten élt, én anyámmal Budán laktam. Látom magam kisfiúként, amint a Margit hídon baktatok, egyiktől a másikhoz mindig, oda-vissza, át meg át. Én vagyok az összeköttetés, mint a két agyfélteke között a *corpus callosum**.

1940-ben születtem Budapesten, egy zsidó pár gyerekeként, amikor már dúlt a zsidóüldözés. Vitatkoztak azon, hogy tartsanak-e körülmetélési szertartást nekem. Anyám azt mondta, nem szabad megbélyegezni a gyereket, esetleg el is lehetne titkolni, hogy zsidó, apám meg attól tartott, hátha az Isten megbüntet minket, ha nem vagyunk jó zsidók. Az igazság az, hogy egyáltalán nem gondolták magukat zsidónak, hanem magyarnak vallották, de akkor ez már nem számított. A saját identitáshoz való jog 1940-ben már elveszett. A szüleim nem beszéltek jiddisül, nemigen ismertek héber szavakat, még egy imát sem tudtak rendesen elmondani, nem jártak zsinagógába, teljesen asszimilálódtak. Rettenetes meglepetés volt számukra, hogy egyszerre sárga csillagot kellett viselniük. Nem akarták és nem is viselték, de nekem, a kisfiúnak, nagyon tetszett, és követeltem, hogy varrják fel a ruhámra.

* kérgestest (*A szerk.*)

Később valami – halvány gőzöm sincs, hogy mi – nagyon erősen a keltákhoz vonzott, az írekhez és a skótokhoz. Talán a magyarokéhoz hasonló olthatatlan szabadságharcos hazaszeretet, az elnyomottság ethosza ragadott meg, nem tudom. Patricia Wilensky, a barátom és munkatársam ír származású, Laing, a mesterem skót – ők és más kelták, gondolkodók, tudósok nagyon felszabadítóan hatottak és hatnak rám ma is. Az ő világukon keresztül valamilyen ősi, európai pogány barbarizmussal kerültem kapcsolatba.

Zalman Schachter-Shalomi úgy mondja, Isten egy lábos víz, ami forr, és minden csepp víz egy új élet, egy ember. A vízcsepp felbuggyan, nekirugaszkodik, majd aláhull, a lábosban újra az egész részévé válik, míg egy más konstrukcióban újra felbuggyan. Ez a körforgás, amiben Isten és a teremtményei egyek, Isten mindenben benne van. Lám, ez egy teljesen pogány kör, pedig ezt egy rabbi mondja. Úgy látszik, annyira nem választódnak el a dolgok.

Huxley és a Laing a Cortes-szigeti workshopunkon nem voltak túl megértők és tapintatosak. Huxley káromkodott, szidta, és pakinak nevezte a pakisztániakat, durván és gátlástalanul viccelt az ilyenekkel és néha viccelt a zsidókkal is. De tudom, soha nem bántottak volna a zsidóságom miatt, ahogy senki mást sem. Bakanék paranoiája volt, hogy én veszélyben vagyok Laing és Huxley társaságában. Olyan volt, mintha nem akarnának engem elveszteni, martalékul engedni a pogányoknak. A konfliktus tehát az istenhívők és a pogányok között volt a szigeten, de az én életemben e kettő között ott vannak még a keresztények is. Egy keresztény nő, Igaz Irén, megmentette az életemet. A saját és a családja élete kockáztatásával rejtegetett másfél évig a legrohadtabb

nyilas dühöngés alatt. Ez determinált arra, hogy terapeuta legyek. Egy idegen megóvott, vigyázott rám, és most én vagyok az idegen, aki sok ember életében jelen van.

Ez a Cortes-szigeti nyár tehát nagyon fontos, mert itt jöttem rá, hogy a zsidósággal sem tudok mit kezdeni, de nem vagyok teljesen otthon a másik világban sem. Menet közben voltam, ideoda járkáltam, mint most is, a két nyelv, a két hazám, Kanada és Magyarország között.

A workshop végén Laing négy szemközt azt mondta, gratulál nekem, hogy a pszichoterápiámat ilyen publicitással folytatom, és még pénzt is keresek vele. Mert ami ott köztük történt, az az én lelkem meghasadása, és ügyes vagyok, hogy ebbe a pszichodrázába bevontam őket is.

Akkor rájöttem, hogy nemcsak ott csináltam ezt, hanem mindig ezt teszem. Valójában nem sokáig voltam terapeuta, első alkalommal kilenc hónapon át heti öt alkalommal, aztán Londonban, Lainggel egy évig, heti 8-9 órában. Ez időben végül is nem sok, de megtanultam – ahogy Laing mondta – marketingelni a patológiámat. Az, hogy terapeuta vagyok, szintén egy módja ennek. Nyilvánosan gyógyítom magamat, mert abban a terapeutaiban, amiben hozzám járnak, én magam is gyógyulok. Így ez a könyv is az én terapeutaiban. Azért terapeuta, mert van bennem valami ellenállás a megírására, inkább bármi mást csinállok, kihegyezem a ceruzákat, kávét főzök, elmegyek sétálni. Úgy látszik, még mindig küzdök dolgokkal, nem akarok mindenre emlékezni, nem akarom elhinni, hogy érdemes és érdekes vagyok. Félek, hogy ha megmutatkozom, bántani fognak, nem szeretnek.

De most szembemegyek a régi programmal. Szembeszállok az apámmal is, aki azt tanította, hogy a túlélésért mindig, mint

a féregnek, oda kell kúszni, ahol a hatalom van, és segget kell nyalni. Meg, hogy az a jó, ha az ember láthatatlan, észrevehetetlen.

Megmutatkozom, hogy ne legyek idegen.

Alphonso Lingis barátom, aki az európai etika angolszász képviselője, sokat utazik a világban, sok személyes élménye van idegenként, idegenekkel. Indiában egy alkalommal paralízises lett a lába, teljesen lebénult. Kimászott valahogy a sátrából, amiben aludt, és csak várta, hogy mi lesz. Csodák csodája, arra jött egy idegen, aki elvonszolta a partig, aztán egy ott horgonyzó kis katamaránnal átvitte a túlsó partra, taxival a kórházba sietett vele, és aztán eltűnt. Lingis meg sem tudta köszönni neki, amit tett. Ő mesélt arról a fiatalemberről is, aki Európában akart utazgatni, de már az útja legelején ellopták mindenét a vonaton. Teljes kétségbeesésében a pályaudvarról felhívta a szüleit, és elsírta, mi történt. A szülei megnyugtatták, hogy valahová küldenek neki annyi kis pénzt, amiből haza tud térni. A telefonfülke túloldalán állt egy férfi, aki megszólította, elnézést kért, de nem tudta nem hallani az ügyet. Rögtön adott neki ötezer dollárt, tessék, meg sem kell köszönnie, s azzal el is tűnt. Lám, az egyik idegen meglopta, egy másik idegen pedig megsegítette. Egy más alkalommal Lingis India valamelyik városában a repülőtéren taxiba ült, s máris kérdőre vonta a taxis, akar-e hasist venni. Már adja is neki, mondta. Lingis elgondolkodott, miért ne, s rávágta, hogy igen, mire a taxisoőr egyenesen a rendőrségre vitte. Hozott egy drogos külföldit, mondta, s a rendőr visszaadta neki a hasist, Lingis meg napokig a börtönben ült. A konzulátus mentette ki. Lingis valahogy szeret egyedül lenni a világban, és idegenektől függeni. Még ma is,

nyolcvanvalahány évesen exponálja magát az idegeneknek, a másíknak, és ez néha jó, néha rossz, de nem válogathat az élményei között, örül, hogy vannak élményei. Ha az ember nagyon vigyáz magára, akkor nem derül ki, hogy a másík, az idegen, segíteni tud. Csak úgy lehet rájönni élményszerűen erre, ha az ember teljesen kiteszi magát. A gyógyító pillanat az, amikor én sebezhetővé teszem magam, amikor védtelen vagyok, és a másík nem bánt. Ezt nem elég elgondolni, csak átélni lehet.

Számomra az idegenség kérdése a zsidóságom miatt fontos, hiszen az alapélményem a világban az volt, hogy én más vagyok. Azt hittük, magyarok vagyunk, aztán kiderült, hogy mi mások vagyunk, zsidók, idegenek. Hiába mondtuk, hé, hát hiszen ismertek, mi vagyunk azok, nem hallatszott a hangunk. Mint egy rossz álomban.

Emmanuel Levinas világosan megfogalmazza, hogy az *idegen* valójában csak egy rettenetes illúzió; abban a pillanatban, amikor arca van a másíknak, már tartozom neki. Akit anya szült, az nem idegen. Az idegen, akitől félni kell, nem valóság. Levinas a koncentrációs tábor után jött rá erre. Vagyunk *mi* és vannak *ők* – ebből kell felébredni. Az tesz minket eggyé, hogy arcunk van. Abban a pillanatban, amikor belenézek a másík arcába, magam fölé helyezem őt. Martin Buber világában *én* és a *másík* egyenlőek vagyunk, Levinas kimondja, hogy a *másík* fontosabb, mint *én*. Levinas filozófiáját anyai etikának nevezem, bármilyen hülyén hangzik ez, de az anya tudatállapota az, hogy a gyerek fontosabb, mint ő. Ez az alap. Innen indulunk, és ide térünk vissza. Hogyan lehet ezzel az etikával élni? Az biztos, hogy ha nem kritikus a pillanat, akkor Hillél rabbi hármás törvénye a szabály: „*Ha én nem*

*állok ki magamért, akkor ki áll ki értem; ha én csak magamért fáradozom és állok ki, akkor mit érek én; és ha ezeket a dolgokat nem most teszem, akkor mikor?*³ Mert csak akkor tudok a másikat adni, ha én élek. Ha beledöglök abba, hogy a másikat segítem, akkor nem segíthetem. Az anya is tudja, hogy vigyáznia kell magára, mert nagy baj a gyerekeknek, ha az anya meghal. A páciensnek a legrosszabb, ha a terapeuta kiég.

Amikor 34 évesen Londonba érkeztem, felkerestem valamennyi prominens arcot, akik akkoriban a Philadelphia Associationben* tevékenykedtek, Ronald D. Lainget, Francis Huxley-t, Leon Redlert, Hugh Crawfordot és John Heatont. Mindegyikükkel beszéltem arról, mik a vágyaim, mik a lehetőségek, mit remélhetek, és hogyan kaphatom meg tőlük a legtöbbet a lehető leggyorsabban. Akkoriban sem volt olcsó Londonban élni, és én szegény voltam, ezért kellett a lehető legrövidebb úton megkaparintanom minden tudást, minden élményt, ami jó lehet nekem. Előadtam azt a vágyamat nekik, hogy valami újat találjak ki, felfedezzek valamit, amit még soha senki nem fedezett fel. Mind az öten kiröhögtek. Huxley fogalmazta meg a legsarkosabban, mekkora képtelenség az ambícióm. A pszichoterápiában, de talán az emberi gondolkodás egyéb területein sincs semmi új a nap alatt; amit ember gondolni tud, azt valaki már gondolta. A mi feladatunk nem az, hogy fejlődjünk, fejlődés a technológiában van, nem az etikában, nem a politikában és nem a pszichoterápiában. A feladat az, hogy a régi

* A Philadelphia Társaságot 1965-ben alapította R. D. Laing és a fent említett kollégái, hogy menedékül szolgáljon azok számára, akik egyébként elmeegógyintézetbe kerültek volna. Később létrehoztak egy iskolát is, ahol pszichoterápiát és milieu-terápiát tanítottak, amely terápiás közösségekben zajlik.

bölcsességet, az örök érvényű gondolatokat olyan új köntösbe öltöztessük, ami aktuálisan vonzza és érdekli a jelen generációt. Tehát új hasonlatokat, új metaforákat, új dalokat, új meséket kell kitalálnunk, új formákat, új médiumokat kell felfedeznünk. Ez a kreativitás terepe, itt van szükség rá a jelen pillanatban. Hogyan lehet most, ebben a pillanatban a leghatékonyabban átadni azt, ami igazán és örökérvényűen fontos?

Őszintén és bátran kimondani, hogy mit hiszek, mit nem, jobb a depresszió, a melankólia vagy a reménytelenség ellen, mint bármilyen orvosság. Laing *Bölcsek, balgák, bolondok* című könyve vagy John Fowles *The Aristosa* – mindkettő credo voltaképpen – nem azért írják le, amiben hisznek, hogy bárki kövesse őket, hanem azért, hogy inspirálják azokat, akik olvassák, hogy ők is fejezzék ki, artikulálják a saját credójukat. Ezzel a könyvvel én is ezt akarom.

Nemrég az egyik előadásom után megkérdeztek egy fiatal hallgatót, aki akkor hallott először beszélni, hogy mi a véleménye, hogy tetszett neki az előadásom. Ő meglepő módon és viccesen stand-up-filozófusnak nevezett, ami nagyon elgondolkodtatott és fellelkesített, motivált. A véleménye végső csapást mért arra a fiatalkori ambíciómra, hogy tudást adjak át. Így 70 évesen elkezdtem új karrieremet mint performanszművész.

A könyv elején, a *Szakadások* című fejezetben hét nagy változásról beszélek, mert valahogy az az érzésem, hogy ez életem karaktere. Gyors, kataklizmikus változások, törések sora – egyszerre csak véget ér valami, és valami egészen más kezdődik. A múltkor gondolkoztam, hogy általában nagyon gyorsan elhagyok egy

helyzetet, és már benne is vagyok a másikban, így is köszönök el. Törés, szakadás, mint a színházban a gyors színváltások.

Az *Eredet* című fejezetben bemutatom a gondolkodástörténeti felmenőimet. Nem akarok információt átadni, akit érdekel, megtalálja az említetteket. A fejezet rövidke, és csak a legfontosabb összefüggésekre mutat rá jelzésszerűen, ahogy egy ujj rámutat a Holdra. Akit a Hold érdekel, ne akarja az ujjat cumizni, induljon, és fedezze fel magának.

A *Credo* megírására készülődve előszedtem a londoni naplóm, amit 1974–75-ben írtam. Már többször visszatértem ehhez az anyaghoz. Hálás vagyok az András-múlnak, hogy megérezte, mennyire fontos ajándékot készít ezzel az András-jelennek. Ezúttal is minden új volt, minden más volt, minden sziporkázott, minden meglepett. Sokszor úgy éreztem, nem bírom a gyorsan pergő megfogalmazásokat, koncepciókat, gondolatokat, érzelmeket. Még most is gyakran előjön valami a sorok közül, amit eddig nem láttam, nem értettem. A *Credo* is ajándék, remélem, az András-jövőnek is, nehogy a halálos ágyán sajnálja, hogy amit kapott, nem adta tovább. Olvasás közben jegyzeteltem, a jegyzetek jegyzeteit most hozzáfűztem az akkori sztorikhoz.

Sokat beszélék Ronnie Laingról, külön részt, itt-ott egész bekezdéseket szentelek neki. Gyakran megjelenik a figurája, mert sok személyes élmény és meghatározó intellektuális inspiráció hozzá fűződik, neki köszönhető. 2017-ben lenne 90 éves, akár még élhetne is. Miután elolvastam *Az élmény politikája* című könyvét, 1970 nyarán, pár héttel a fiam születése előtt, belém villant, hogy aki ezt írta, mélyen ismer engem, és ki merte mondani mindazt, amit én is tudok, sejtek, csak addig nem találtam szavakat hozzá. Talán, mert féltem... Miután 1974-ben a szemébe